

Kovács László

HONFOGLALÁS KORI SÍROK NAGYTARCSÁN I: TEMETŐ UTCA 5. (Adatok a gombos nyakú kengyelek értékeléséhez)

1. 1962. szeptember 2-án a Pest megyei Nagytarcsa község belterületén, a megnevezett ház telkén homokkitermeléskor csontvázas temetkezésre bukkantak, amelyből kengyelpárat, zablát és hevedercsatot emeltek ki és a csontvázalattal együtt a helyi falumúzeumba vitték. A lelet előkerüléséről Molnárné, Hajdú Margit értesítette az MNM Adattárát, ahonnan Bakay Kornélt küldték ki a helyszínelés elvégzésére.

A lelőhely az épület délnyugati sarkától dényugatra 65,3 m-re nyitott homokgödör volt. A szemtanúk — közöttük Győry János ev. lelkész — szerint, az itt talált csontváz nyújtott helyzetben a hátán nyugodott úgy, hogy a vállai kissé magasabban feküdtek mint a lábai. A koponyát Fabu Ferenc ipari tanuló fordította ki a földből, ahol a mellkasra bukva találta. A kengyelpár, a zabla és a hevedercsat egy csomóban a bal boka mellé volt helyezve.

Bakay Kornél a találok adatainak rögzítése után elvégezte a lelőhely felmérését, s a csontvázból a helyszínen egy csigolyát, a balkéz ujjcsontjainak egy részét, valamint a koponya bementett helyén egy fogat lelt. A melltájékon — valószínűleg a megtaláláskor odakerült — ujjperccel feküdt, rajta egy bronz karikagyűrű. A többi lelet: átfúrt kauri csiga, átfúrt állatfog, vékony lemeztöredék a helyszínen szétszórva került elő. A sírfenék megtalálásakor megállapíthatta a temetkezés mélységét (95 cm), hitelesíthette az ÉNY—DK-i tájolást, végezetül valószínűsítette, hogy női temetkezésről van szó.¹

2. A csontváz őrzési helyét nem sikerült kiderítenem; a leletek az MNM Középkori Osztályára kerültek, leltári számuk: 62.62.1—7.A

A tárgyak leírása (1. kép):

1. Kidomborodó hátrészén átfúrt kauri csiga, h: 1,6, sz: 1,25 cm.

2. „Állatfog. Átfúrt. H: 2,3, sz: 1,7 cm.” (MNM KO leltárkönyve, 62.62.2.A — Elveszett). Valójában szarvas felső szemfoga.²

3. Félkör metszetű, enyhén gerincelt, öntött bronz karikagyűrű, á: 2,15, sz: 0,3, v: 0,2 cm.

4—5. Felemás kengyelpár. Az első példány jó állapotú. Nagyjából háromszög metszetű, vastag szárai előbb domborúan ívelődő, majd behúzott vonalú aszimmetrikus háromszög alakot képezve futnak a nyakat helyettesítő ellipszis alapú henger alakú nagy, tömör gombba, amelynek felső végén ül a száruk síkjára merőlegesen kovácsolt, fekvő téglalap alakú, lapos, széles szíjnyílású fül. A szélei felé lejtősödő talpalója széles, csaknem egyenes, s az alján a száruk összekötő vonalában szár-

zélességnyi vastag borda fut. M: 18,5 (b: 11,7), sz: 12,8 (b: 11), talpsz: 4, a gomb á: 3,2×2,8, a gomb m: 3, a fül: 6,4×2,6, a szíjnyílás: 4,8×1,1 cm, súlya: 448 g (!).

Párja kis méretű. Félkör metszetű szárai aszimmetrikus félellipszis alakra hajlítottak, s kissé behúzva érik el az egykor egyenes, szárszélességnyi hosszanti bordával erősített aljú, ma erősen csonka talpalót. A száruk találkozása felett ellipszis alapú, szabálytalan henger alakú gomb ül, amelyen a száruk síkjára merőlegesen álló, fekvő téglalap alakú, széles — ma már hiányos — szíjbújtató fül helyezkedik el. M: kb. 12 (b: kb. 7,8), sz: 10,6 (b: 9,7), talpsz: 3,3 (legalább 4 cm lehetett), a gomb á: 2,4×1,9, m: 1,3, a fül: 4,7×2,5, a szíjnyílás: 3,1×1 cm, a súly töredékesen: 150 g.

6. Nagy méretű, a szabad végén kidomborodó téglalap alakú, vas hevedercsat, homorúan behajlított pecekkel, h: 7,2, sz: 4,4, v: 0,6 cm.

7. Nagykarikás csikózabla. Az egyik karika visszahajtott állapotban rozsdásodott a szájvashoz. Aszimmetrikus — h: 7,7, ill. 10 cm — méretezésű, csuklós szájvasai élesek, karikái laposak, á: 6,5, ill. 6,2 cm.

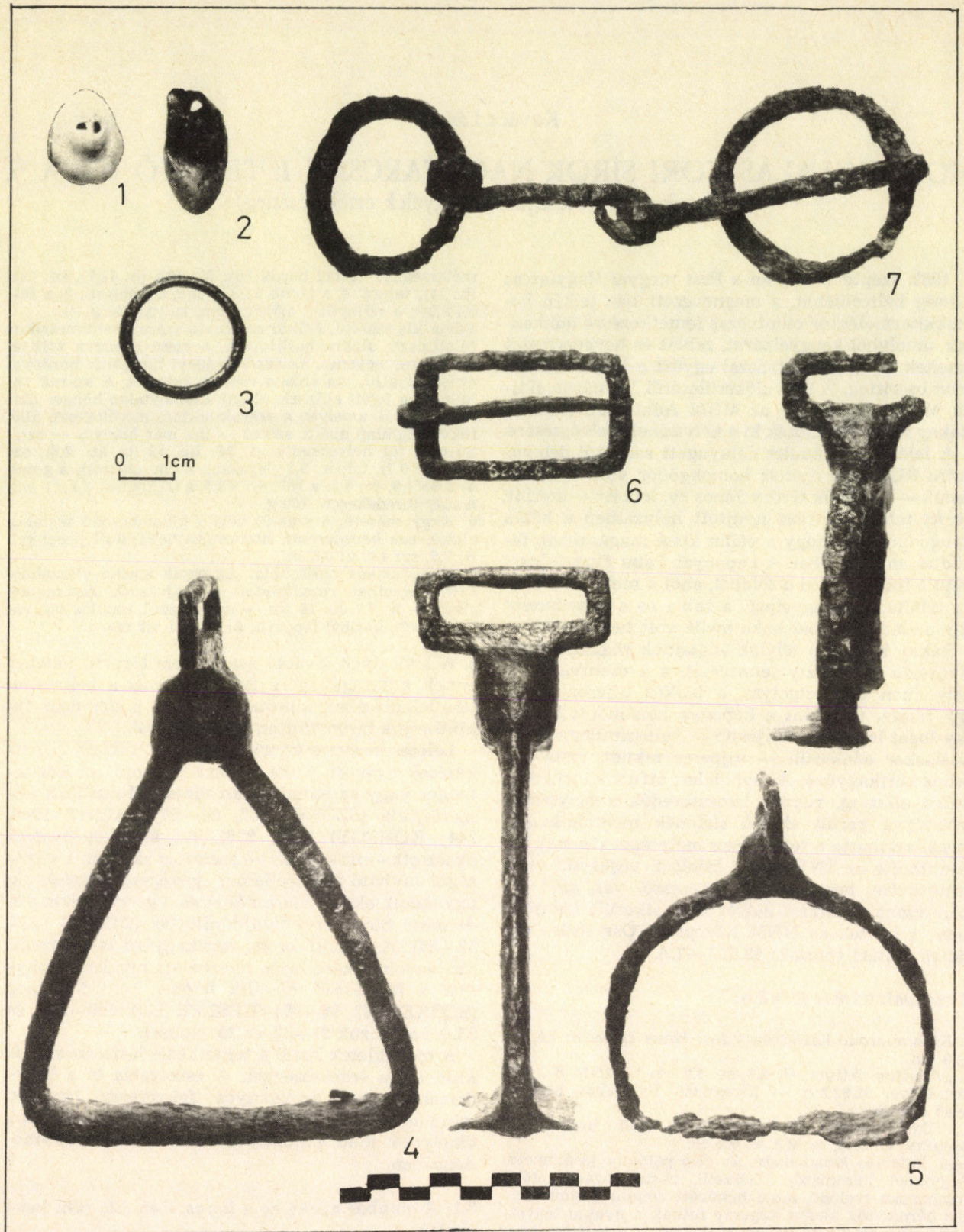
3. A lelőhelyen további ásatás nem történt, jóllehet ennek szükségességére Bakay Kornél a helyszínelési jelentésében rámutatott; ezért a sírt nem tekinthetjük bizonyítottan magányosnak.

Leletei között a kauri csiga a 10. századi temetkezések gyakori, a női sírokra jellemző, az Adriai-tenger vagy az Indiai óceán vidékéről szállított ékszerfajtája (SZÓKE 1962, 54—55; BÁLINT 1976, 244; KÓHEGYI 1980, 228). Az átfúrt nyakba akasztott — itt szarvas — szemfognak, mint a segítségül hívható állatszellemet jelképező testrésznek, ugyancsak elsősorban a nőket és a gyermekeket védelmező bűvös erőt tulajdonítottak (DIENES 1972, 52—55). Az öntött bronz karikagyűrű is elterjedt, sőt korjelző ékszerfajta, használata minden bizonyos a 10. század második felében kezdődött meg (SZÓKE 1962, 96—97; GIESLER 1981, 109—110. és 53. t.: a gyűrűk 21—22. és 25. típusa).

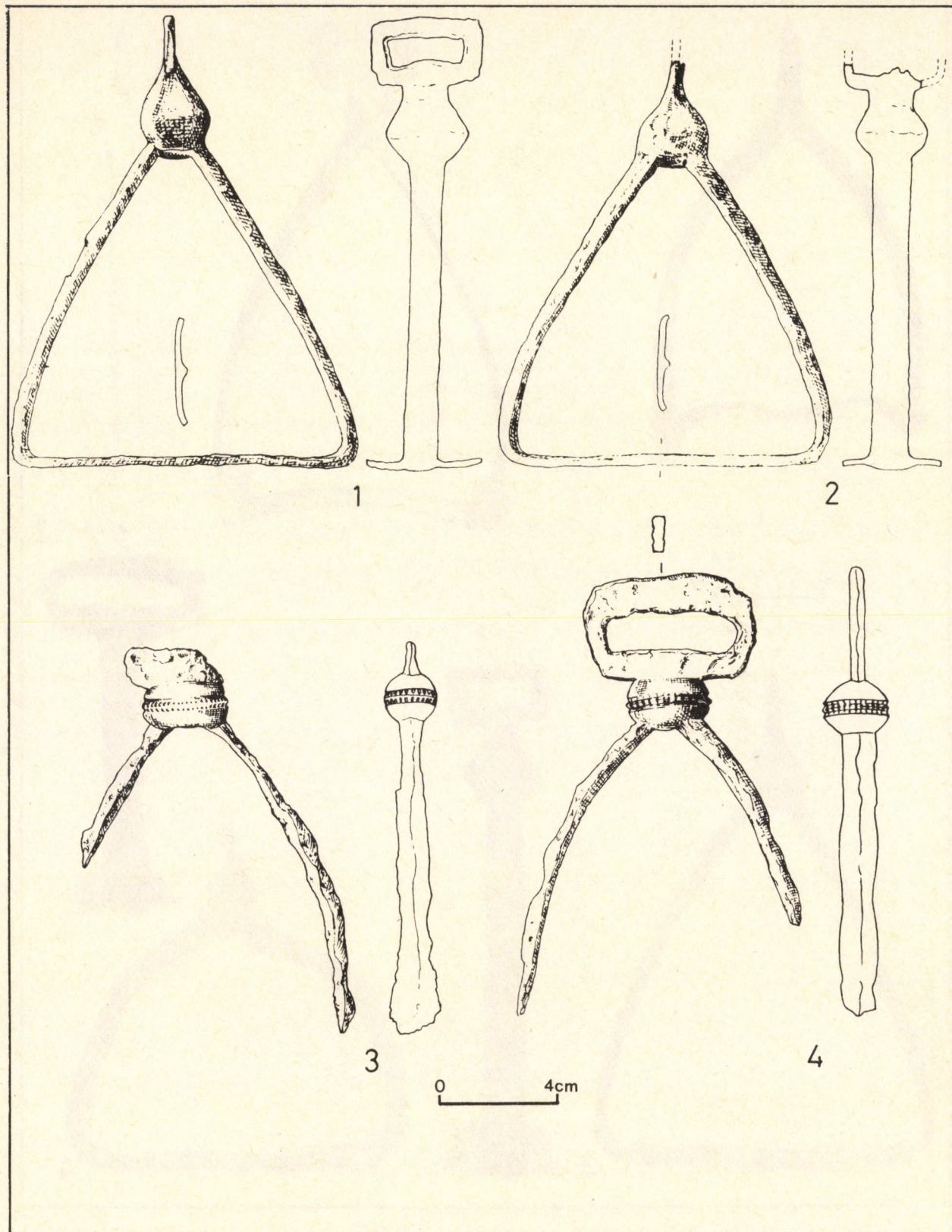
A mellékletek közül a temetkezés lószerszáma bír különleges érdekességgel. A csikózabla és a hevedercsat ugyan szokványos felszerelési tárgyak, mindkét kengyel azonban igen ritka típust képvisel, amelynek több változata fordul elő a Kárpát-medencében.

3.1. A gombos nyakú és a keresztben álló fülű kengyelek:

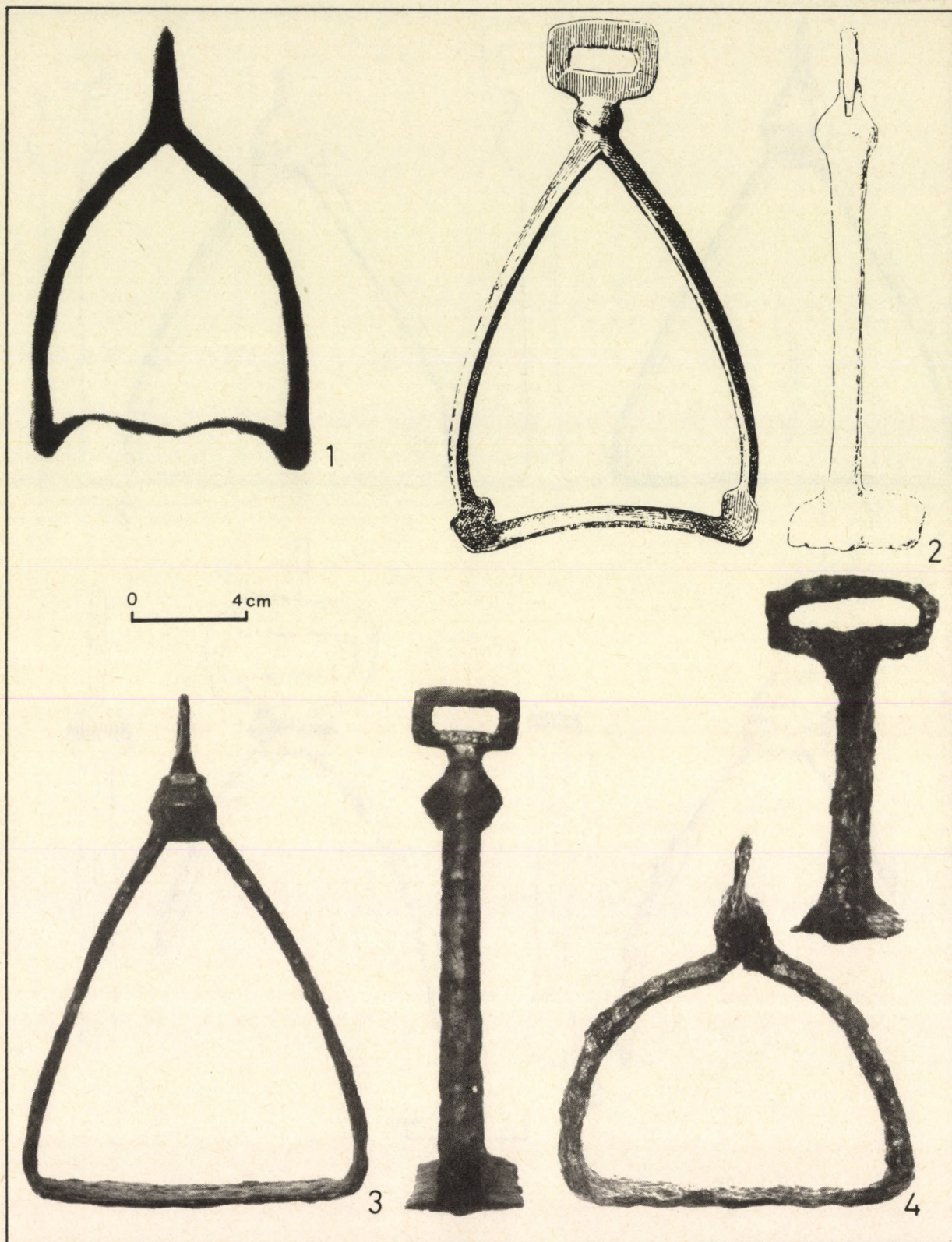
1—4. Geszt (Hoste, okr. Galanta, CS) — Maly háj: homokkitermeléskor feldúlt legalább 2 lovassír megmaradt tárgyai — íjmarkolat-borító csontlemez, 2 nyíl-

1. kép A Nagytarcsa—Temető utca 5. sz. alatt feltárt sír leletei
 Abb. 1. Funde des unter Nagytarcsa—Temető-Gasse Nr. 5. erschlossenen Grabes

2. kép 1—4. A geszti gombos nyakú kengyelek (1—4.) Abb. 2. 1—4. Die Steigbügel von Geszt mit knopfförmigem Hals (1—4.)

3. kép 1—3. Ismeretlen lelőhelyű (5—7.) és 4. a koroncó—rácdombi (8.) gombos nyakú kengyel
 Abb. 3. 1—3. Von unbekanntem Fundort (5—7.) und 4. der Steigbügel von Koroncó—Rácdomb (8.) mit
 knopfförmigem Hals

csúcs, 3 aranyozott bronzlemezke, ami a nyeregtakarót díszíthette, nagy trapéz alakú vascsat és 2 kengyel pár — vázcsontok és lókoponya kíséretében.

1—2. Egyenes talpú, alacsony — de széles terpesztésű — háromszög alakú *kengyel* (2. kép 1—2) kettős hatszög alapú, csonka gúla alakú gombbal a szárak találkozásponjtja felett, s ezen a szárak síkjára merőlegesen elhelyezkedő széles, téglalap alakú füllel. A talpaló alján, a szárak között szárszélességnyi erősítő borda. M: 15,1, sz: 12, talpsz: 3,6, ill. m: 13,2 (hiányos füllel), sz: 11,3, talpsz: 3,1 cm.

3—4. Megnyúlt, kissé ívesen háromszög alakú, töredékes *kengyel* (2. kép 3—4). Csaknem háromszög metszetű szárai találkozásánál bronzlemezsel bevont, lapított gömbszerű gomb van, amelynek egyenlítője mentén kettős fogazású, ill. kettős fogazott-árkolású vonal húzódik. Széles téglalap alakú fülük a szárak síkjában helyezkedik el (NEVIZÁNSKY 1978, 386).

Nyitra (Nitra) Szlovák TA RI.

5. *Ismeretlen lelőhely (Bodrogköz)*³: domborúan ívelt háromszög alakú, visszahajtottan megemelt, egykor tán egyenes talpalójú, a szárak síkjára merőlegesen álló, széles téglalap alakú fülű *kengyel* (3. kép 1). Füle az összekötő gömb nélkül csatlakozik a szárak találkozási helyéhez. M: 15,8, sz: 10,3, talpsz: 3,3 cm (RUTTKAY 1975, 204, 205: 30.á.4; RUTTKAY 1976, 354). Kassa (Košice) Vychodoslovenské Múzeum lt. sz.: IV—3857.

6. *Ismeretlen lelőhely (Fejér m., „Székesfehérvár”)*: megnyúlt, domborúan ívelő háromszög alakú *kengyel* (3. kép 2), melyet „Fejér megyében lelték, s a székesfehérvári múzeum tulajdona” (NAGY 1896, 364), s ebből lett tévesen székesfehérvári lelet (HAMPEL 1905, I. 233; MESTERHÁZY 1981, 214). Talpalója is domború, s a száraknál oldalperemet alkot. A szárak síkjában lévő nem túl széles, téglalap alakú füle kis gombbal csatlakozik a szárak találkozási helyéhez, m: 18, sz: 10,7, talpsz: 5—3—5, a fül: $4 \times 2,5$, a gomb m: 1,5 cm (NAGY 1896, 364). Elvesztett?

7. *Ismeretlen lelőhely*: az MNM régi anyagából azonosíthatatlanná vált, értelmezhetetlen régi leltári számon (4/1910. f.c.b.) együtt tartott oldalpalcás *zabla*, körte alakú *kengyel*, valamint egy kissé domborúan ívelt háromszög alakú, aszimmetrikus *kengyel* — (3. kép 3); — (MESTERHÁZY 1981, 214). Talpalója egyenes, az alján hosszanti, a száratok összekötő szárszélességnyi borda. A szárak találkozási felett hatszög alapú, kettős csonka gúla alakú gomb ül, a felső részén kis gyűrűvel és nyakkal, amelyen a keresztben álló széles, téglalap alakú fül helyezkedik el. M: 17,4, sz: 12, talpsz: 3,6, a gomb á: $2,7 \times 2,4$, a fül: $3,6 \times 1,9$, a szíjnyílás: $2,2 \times 0,8$ cm. MNM KO lt. sz.: 61.132.3., a kísérelőletek: 61.132.1—2.

8. *Koroncó-Ráczdomb (Győr-Sopron m.)*: az 1934-ben kiszántott sírban „nyerget” és még a szíjazaton lévő lószerszám-vereteket találtak. Czigány Béla iskolaigazgató kézzel kaparta össze a helyszínen látható tárgyakat. A leletek egy része még a találók kezén elkallódott, Czigány Béla pedig a maga szerzeményei némelyikét Pálffy József grófnak adta át, a többi megtartotta, de később ebből még az MNM-nek is ajándékozott. A mindvégig a tulajdonában maradt leleteket Szőke Béla ismertette (SZŐKE 1954, 125—126), de az MNM-ben őrzött tárgyakra csak áttételesen utalt.⁴

Czigány Béla a nyugat—keleti irányú, vitathatatlanul női váznak a koponyáját és az egyik karját találta in situ. A koponyára „igen vékony aranylemezből készült téglalap alakú díszek tapadtak”. A karcsontokra húzva feküdt a karperec, s a váz maradvékai között, ill. mellett lelte a füles félgombokat és a lószerszám-vereteket. Lócsontokat nem talált.

A megmaradt tárgyak:⁵

1. Gömbsorcungós *függő* bronzöntésű utánzatának csüngőrésze, MNM KO lt. sz.: NN 8/1934.7 (4. kép 1).

2. Aranyozott bronz, nyitott *lemezkarperec*, mindkét szárale befelé visszahajlítva, NN 8/1934.4 (5. kép 10).

3. 7 db öntött bronz, körte alakú, rácsmintás díszítésű füles *félgomb* (4. kép 2—8).

4. Rozettás *lószerszám-veret készlet*:

a) 34 db hatszögű, alul füllel ellátott, hátoldalán 3—3 aklás segecsű szíjveret, 5 példány füle nincs kilyukasztva (4. kép 18—37, ill. 38—39; 5. kép 1—3). Szőke Béla 25 darabot közölt, s ezüstműből készült, ötszögletűeknek írta le őket (SZŐKE 1954, 126, 22.t.5—29). A 9 db múzeumi példány — amelynek egyike fületlen — (4. kép 10—17; 5. kép 4) kéregöntésű bronzból készült, a felülete ezüstözött, s a mélyedései aranyozottak (MNM KO lt. sz.: NN 8/1934.5). Valószínűleg ilyen volt az említett 25 darab is.

b) Nagy kerek, ezüst lószerszám-veret (SZŐKE 1954, 126, 22.t.2), amely talán szintén ezüstözött bronz (5. kép 5.).

c) 3 db pajzs alakú lószerszám-kisszíjvég. Szőke Béla ezüstnek minősítette az általa közölt 2 példány (5. kép 7—8) anyagát (SZŐKE 1954, 126, 22.t.1,3), a múzeumi darab (5. kép 6.) viszont aranyozott-ezüstözött bronz (NN 8/1934.6).

5. Vaslemezből hajlított 2 *akasztó-fülecse*, NN 8/1934.8—9. (4. kép 9, az utóbbi elveszett).

6. Oldalpalcás *zabla* egyik fele, NN 8/1934.3. (5. kép 11).

7. Igen nagy méretű, ívelt oldalú trapéz alakú, kettős osztású vas *hevedercsat*, a szíjlemezőnek maradványai-val. A pecek az osztópalcán fordult, h: 10,6, sz: 8,2 cm; NN 8/1934.2. (5. kép 9).

8. Félkör alakú, kissé aszimmetrikus *kengyel* (3. kép 4). Szárait lekerekített négyzet metszetű rúdvasból kovacsolták, széles, egyenes talpalója alján a száratok összekötő, szárszélességnyi borda fut. A szárak találkozásán a vaspalcák megcsavarásával kialakított formátlan dudor ül, amelyhez a szárak síkjára merőleges helyzetű, széles téglalap alakú fül csatlakozik. M: 13,4, sz: 13 (b: 11,1), talpsz: 3,6, a szár á: $0,9 \times 1,1$, a dudor á: 2, a fül: $6,3 \times 2,9$, a szíjnyílás: $4,7 \times 1,2$ cm.

MNM KO lt. sz.: NN 8/1934.1., a kísérelőletek: NN 8/1934.2—9.

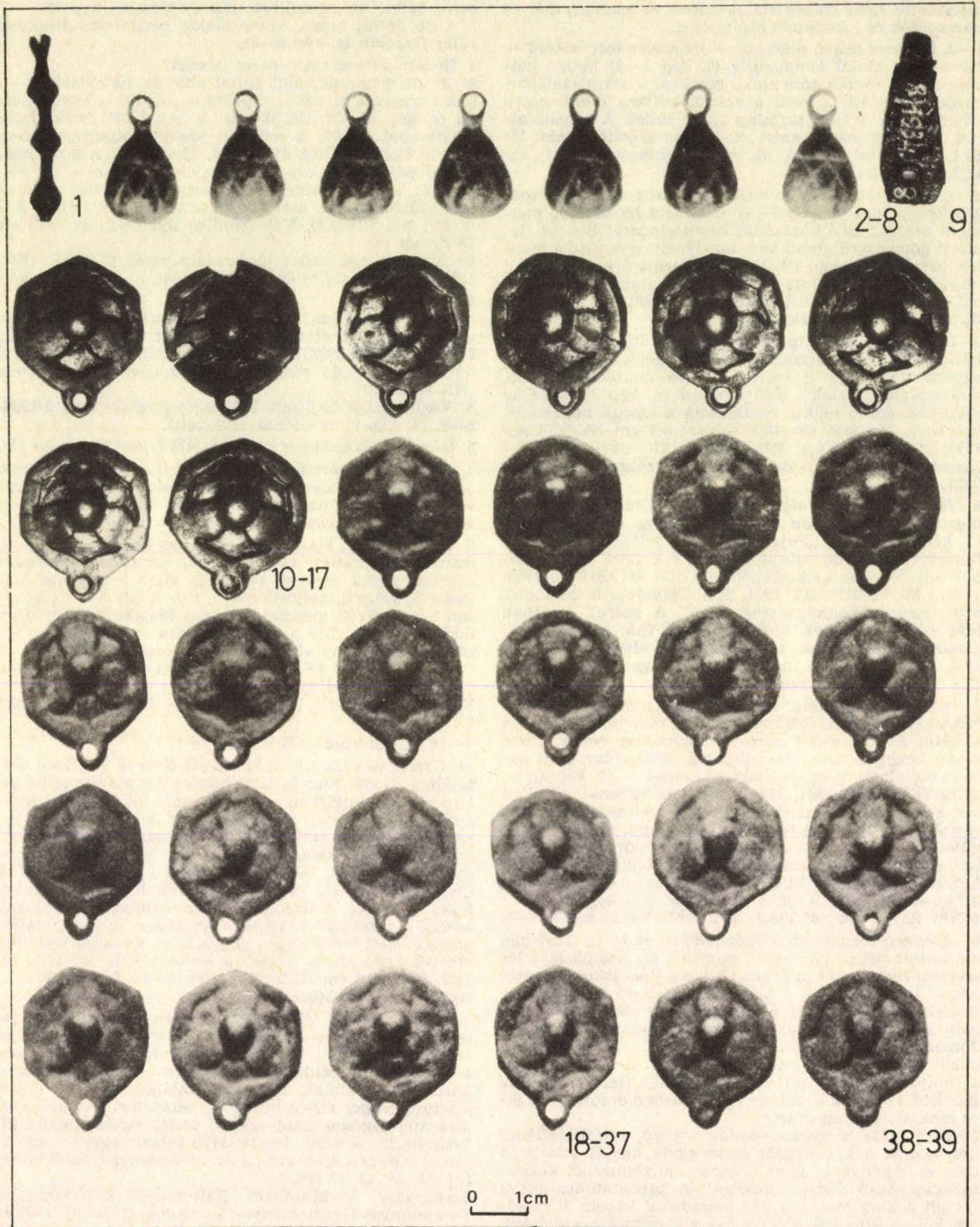
9—10. *Nagytarcsa — Temető utca 5.*

11. *Ötveny — Lenin út 62. (Győr-Sopron m.)*: 1960-ban talált, s Uzsocki András által hitelesített magányos lovas-temetkezés, amelyben egy 40 évesnél idősebb férfi nyugodott. Mellékletei: öreg, sánta ló koponyája és lábcsontjai, 2 ezüst *varkocskarika*, *vaskés*, juh combsontja, oldalpalcás *zabla*, felemás *kengyel*. Az egyik *kengyel* kiugró fülű, félellipszis alakú, s egyenes talpú. A másik (5. kép 12) csúcsban ívelő háromszög alakú, félkörmetszetű szákkal, széles domború talpalóval, amely a száraknál oldalperemet képez. A szárak találkozási felett kettős-kúpos gomb, azon a szárak síkjában elhelyezkedő széles, téglalap alakú fül ül. M: 19,5, sz: 12,2, talpsz: 4 cm (UZSOKI 1962, 9—19, 5.á.1; 6.á.1). Győr Xantus J. Múzeum.

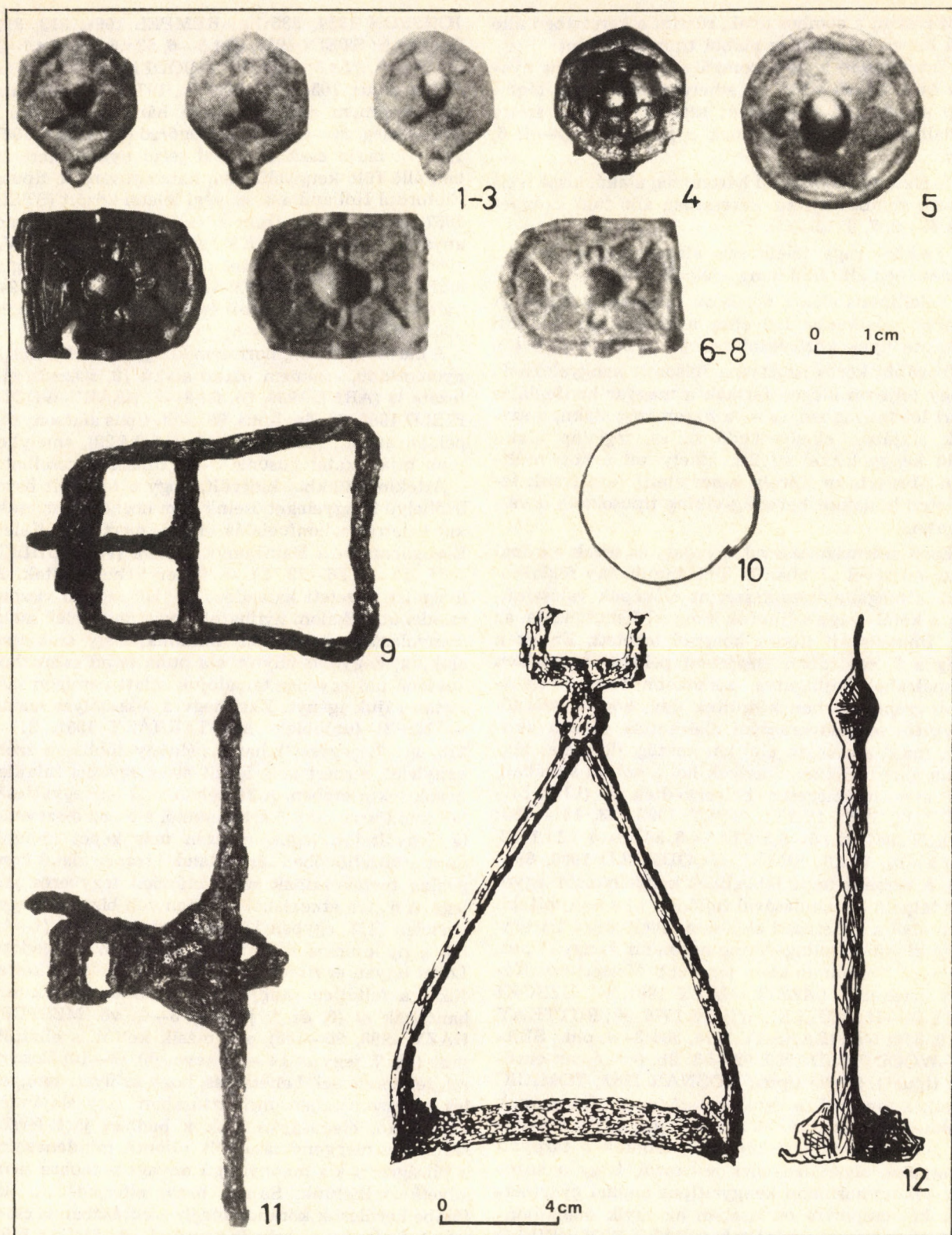
12—13. *Szerencs (Borsod-Abaúj-Zemplén m.)*: feltételezhető sírlelet maradványai: dudoros, aszimmetrikus szájasvajú, oldalpalcás *zabla* és a *kengyel* (6. kép 1—3).⁶ Utóbbi példányai kissé domborúan ívelt szárú háromszög alakúak. A szárak találkozási helye felett lapított henger alakú dudor ül, amelyhez a szárak síkjára merőlegesen elhelyezkedő széles téglalap alakú fül csatlakozik. A kitöredezett szélű talpaló egyenes, az aljának közepén hosszanti, szárszélességnyi erősítő borda fut. M: 14, sz: 12 cm.

Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Múzeuma, lt. sz.: C. 1902.1., a *zabla*: C. 1902.2.

3.2. Ez a kis terjedelmű katalógus tulajdonképpen igen változatos anyagot tartalmaz, amelynek tag-

4. kép A koroncó—rácdombi sír leletei (2—8, 18—39: Szőke Béla nyomán)
 Abb. 4. Die Grabfunde von Koroncó—Rácdomb (2—8, 18—39: nach B. Szőke)

5. kép 1—11. A koroncó—rácdombi sír leletei (1—3, 5, 7—8: Szőke Béla nyomán), 12. Az Öttevény—Lenin utcai gombos nyakú kengyel (11.)

Abb. 5. 1—11. Die Grabfunde von Koroncó—Rácdomb (1—3, 5, 7—8: nach B. Szőke), 12. Der Steigbügel von Öttevény—Lenin-Gasse mit knopfförmigem Hals (11.)

jait részint a gombos nyak, részint a keresztben álló fül kapcsolja össze az alábbi típusok szerint:

1. Domborúan ívelt háromszög alakú, gombos nyakú és a száraz síkjában elhelyezkedő széles, téglalap alakú fülű kengyelek; száraik gyakran széles oldalperemmel csatlakoznak a talpalóhoz (3—4, 6, 11).
2. Szélesebb terpesztésű háromszög alakú, kissé ívelt szárú, gombos nyakú, keresztben álló fülű kengyelek (1—2, 7, 9, 12—13).
3. Félkör- vagy félellipszis alakú, gombos nyakú, keresztben álló fülű kengyelek (8, 10).
4. Félellipszis alakú, domború talpalójú kengyel. A száraz találkozási helyéhez a keresztben álló fül gombos nyak közbeiktatása nélkül csatlakozik (5).

További közös ismérve a felsorolt kengyeleknek, hogy teljesen idegen formák a magyar honfoglalás kori leletanyagban, és — a háromszög alakú, a száraz síkjában elhelyezkedő széles, téglalap alakú fülű kengyelekkel együtt, amelyeket a közelmúltban Mesterházy Károly ismertetett⁷ — a frank területen kialakult karoling-viking típusoknak a változatai.

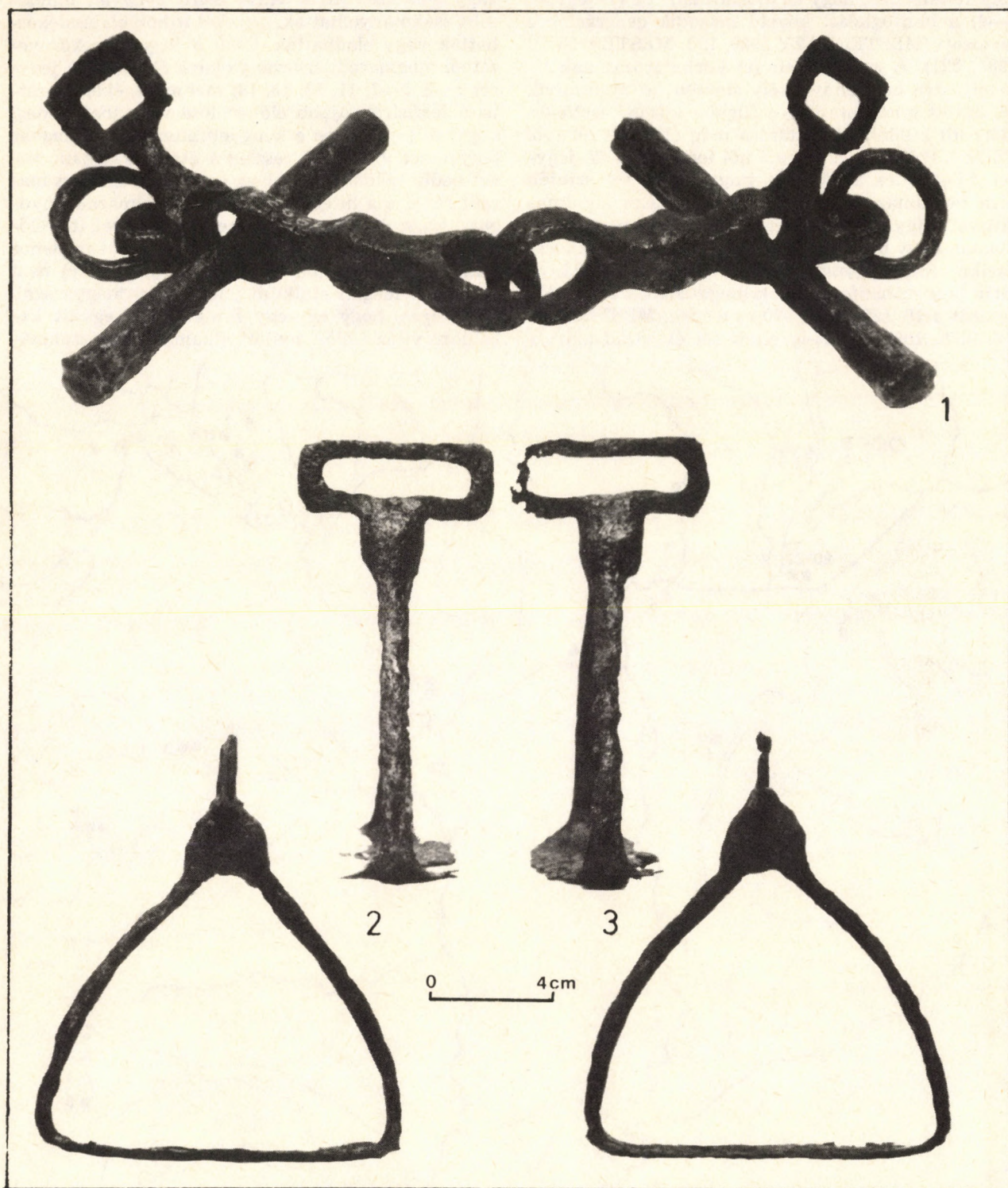
Ezek származtatásával, nyugat- és észak-európai elterjedésével újabb is több tanulmány foglalkozott, s megállapításaik szerint előképük valószínűleg a kötél- vagy szíjhurok kengyel fémutánzata, az ún. Immenstedt típusú kengyel lehetett. Ennek a még a 8. században megjelent példányai egyetlen vaspálcából hajlítgatva, zömökebb vagy nyújtottabb csepp alakban készültek úgy, hogy a száraik együttes megcsavarásával alakították ki a nyakukat, majd a csúcán álló háromszög, ill. széles téglalap alakú fülüket, amelyek hol a száraz síkjában, hol arra merőlegesen helyezkedtek el (LINDENSCHMIT 1900, IV.23.t.; YPEY 1962—63, 181—183; STEIN 1967, 42.t.5—6, 53.t.5—6, 58.t.3—4, 62.t.1—2, 64.t.9—10, 71.t.6; SEABY-WOODFIELD 1980, 89—92). A kemény talpú lábbelinek kényelmesebb egyenes talpaló kialakulásával fejlődött ki a nyújtottabb formából a 10. század elejére az ívelt szárú háromszög alakú karoling-viking/normann kengyeltípus, amelyről irodalmunkban legutóbb Mesterházy Károly értekezett (MESTERHÁZY 1981, ill. UZSOKI 1962, 14—16; MÜLLER-WILLE 1976, 30; RUTTKAY 1976, 354; NEVIZÁNSKY 1978, 386:3—4. pld.; SEABY-WOODFIELD 1980, 92—93: 2b. (= „észak-európai típus”), 99:2ci típus; KOŠNAR 1982; TOMIČIĆ 1984), s amelytől a fenti katalógus 1. típusa csak dudoros nyakával tér el. A szárvégek egykori nyakká csavarásának emlékét őrző dudorok a tárgyalt kengyelek olyan lényeges jellemzői, hogy a karoling-viking/normann kengyeltípus angliai gyártmányú két csoportra osztásában az egyik megkülönböztető jegyként szolgáltak (SEABY-WOODFIELD 1980, 99—100:2ci típus).

Ugyancsak az ún. Immenstedt típusú kengyelek-re vezethető vissza a zömök változatukból (pl. ARBMAN 1940, 34.t.2.a—b; ARBMAN 1943, 259—261;

JONSSON 1954, 235:1.a; REMPEL 1964, 313, 311: 2.a, 46.t.b; STEIN 1967, 42.t.5—6, 53.t.5—6, 62.t.1—2, 64.t.9—10, 71.t.6; SEABY-WOODFIELD 1980, 91—92: 1a. típus, 105—106:1—2. sz., 107: 4.á.1—2) kialakult, csaknem egyenlő oldalú háromszög alakú a száraz megcsavarását még megőrző (pl. STEIN 1967, 10.t.11), majd csak dudorral jelző nyakú, keresztben álló fülű kengyelforma, katalógusunk 2. típusa. Előfordul Hollandia 8. sz. végi leletei között (STEIN 1967, 66.t.2—3), a francia és a morva 9. századi anyagban (NEVIZÁNSKY 1978, 390; VIGNATIOVÁ 1980, 178—179), s általános a 10. századi norvégiai emléktanyagban (SEABY-WOODFIELD 1980, 94), valamint ismert Dáriában és Angliában is (*idem* 98, 106:3—5. sz., 107:4.á.3—5).

A karoling-viking/normann kengyeleknek van egy nyomottabb, csaknem patkó alakú 10. századi változata is (ARNE 1934, 65, 6.t.8—9; SEABY-WOODFIELD 1980, 92: 2a. típus, 99: 2cii. típus alacsonyabb példányai, pl.: 115:8.á.25—26, 117:9.á.29), amelyhez jobb híján katalógusunk 3—4. típusa kapcsolható.

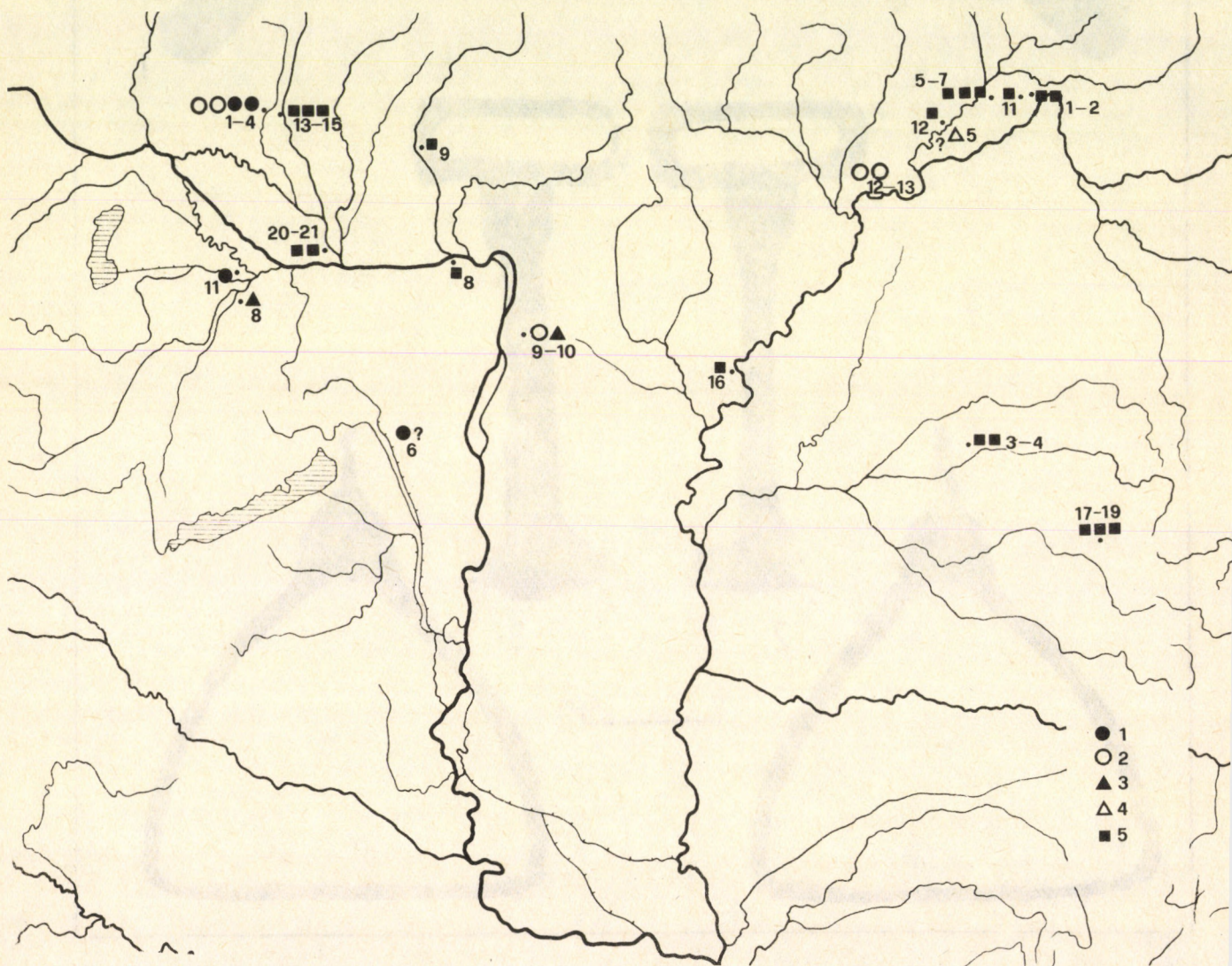
Áttekintésünkéből kiderült, hogy a felsorolt hazai lelőhelyű kengyeleket őseink nem hozhatták magukkal keletről a honfoglalás idején, mert ezek Kelet-Európában — a Baltikumot kivéve (vö. MÜHLEN 1975, 19.t.3, 26—29. t.) — ismeretlenek voltak. A nyugatra vezetett kalandozó hadjáratokban viszont mindenütt alkalom nyílhatott ilyen kengyelek zsákmányolására, de azt kell hinnünk, hogy szokatlan alakjuk, nagyobb súlyuk, s a puha talpú csizmához kevésbé illő egyenes talpalójuk miatt nemigen tartottak rájuk igényt. Kár, hogy a tekintélyes számú — 13+21 (utóbbiak: MESTERHÁZY 1981, 211—213, vö. 7. jegyzet!) hazai példány többsége szórványlelet, s ezért nem igazít el az egykori tulajdonosuk tekintetében. A 34 példány 22 leletegyütteséből mindössze csak 6 értékelhető, s ha az összevetés így egyáltalán jogos, egészen más képet kapunk mint a közeljövőben tárgyalandó⁸ trapéz alakú kengyelek birtokosainak szembetűnően fegyveres jellege. A 6 „temetkezésből” egyben volt biztosan fegyvertelen (11), egyben lovas, fegyveres férfi (1—4. ből a nyílcsúcsos sír), míg 4 sírban nő nyugodott. Lovat ugyan egyikük mellé sem temettek, de kettesüket a feltétlen rangjelző rozettás lószerszámmal hantolták el (8, és 7. jegyzet 3—4; vö. MESTERHÁZY 1980, 95—105), s a másik kettőt is ellátták több (vö. 7. jegyzet 14—15) kevesebb (9—10) ékszerrel, felszereléssel. Lehetséges, hogy az ilyen kengyelek megszerzésében, megtartásában vagy elajándékozásában, eladásában csak a hadban járt férfiu személyes meggondolása volt a döntő, mindenesetre a túlságosan kis mennyiségű anyagból többre nem következtethetünk. Sajnos hazai elterjedésük, ill. földbe kerülésük korának meghatározásában is csak erre a 6 sírra támaszkodhatunk. A két férfisír hiányos vagy szegényes leletanyaga miatt azonban nem is értékelhető, s így csak a 4 női temetkezés marad. Ezek mellékleteiből a rozettás lószerszám-vertet készlet a legfeltűnőbb, de a 10. század első kéthar-

6. kép A szerencsi sírlelet
Abb. 6. Der Grabfund von Szerencs

madán belül nem keltezhető, bár Mesterházy Károly feltételezte, hogy az ártándi 207. sír (7. jegyzet 3—4) a honfoglalást követő második generációhoz tartozott (MESTERHÁZY 1980, 100; MESTERHÁZY 1981, 221). A koroncói sír (8) korhatározásának finomítására még ennyi esély sincsen; az ötvösmívű, ill. öntött gömbsorcüngős függők közötti esetleges időrendi különbség tisztázása még előttünk áll (vö. SZŐKE 1962, 27). A szeredi női temetkezés (7. jegyzet 14—15) és a tárgyalt nagytarcsai sír szintén nem tartalmaz finom kor meghatározásra alkalmas tárgyat, s így meg kell elégednünk olyan negatív állítással, hogy bizonyos késői leletek (s-végű varkocs-karika, fonott gyűrű, magyar érme stb.) hiánya zárja le a szóbanforgó sírok megásásának felső időhatárát a 10. század 60—70-es éveire (MESTERHÁZY 1980, 100). A 955-ig eltelt fél évszázad alatt a

nyugati kalandozásokban résztvevők villás szárú, vagy gombos nyakú, villás szárú kengyelt mindegyikét zsákmányolhattak, s ezeket itthon elajándékozhatták vagy eladhatták. Csak a fegyveres környezetből megmaradt szórványleletek (1—4, 5; 7. jegyzet 1—2, 5—7, 11, 12, 13, 16) mennyiségéből gyanítható férfisírok újabb előkerülése világíthatja meg, hogy volt-e szerepe e kengyeltípusoknak a magyar fegyverzet 973 utáni részleges átalakulásában. Mivel pedig példányai többsége szórványleletben maradt ránk, s a hiteles sírok sem tartalmaznak nyugat- vagy észak-európai eredetű tárgyakat, lelőhelyeik egyelőre szembe tünően a Kárpát-medence északibb részein való csoportosulását (7. kép) nem szükséges idegen etnikum jelenlétével magyarázni. Lehetséges, hogy egy-egy faluközösség együtt kalandozó vitézei előtt nyílt alkalom olyan zsákmá-

7. kép A Kárpát-medence 10. századi gombos nyakú és karoling-normann típusú kengyelei. Jelmagyarázat: 1—4. Gombos nyakú kengyelek: 1—4. típus, 5. Karoling-normann kengyelek (vö. 7. jegyzet).
Abb. 7. Die Steigbügel des Karpatenbeckens mit knopfförmigem Hals und von karoling-normannischem Typ aus dem 10. Jh. Zeichenerklärung: 1—4. Steigbügel mit knopfförmigem Hals: 1—4. Typ, 5. Karoling-normannische Steigbügel (vgl. Anm. 7)

nyolásra, amelynek eredményeképpen ezek a ritka kengyeltípusok néhány temetőben feltűnő gyakorisággal jelentkeztek.⁹

4. A fentiek nyomán, valamint a Nagytarcsa-Temető utcai sír öntött bronz karikagyűrűjét is figyelembe véve, ezt a női temetkezést hozzávetőlegesen a 10. század második harmadára, ill. annak végére keltezhetjük.

5. Az 1352. évi első említésű Tarcsa¹⁰ község neve magyar névadással, puszta személynévből keletkezett. Alapjául a *tar* „tarka” jelentésű melléknév szolgált, amelyből a *-sa*, *-csa* kicsinyítő képzőbokkal alakult ki.¹¹ Maga a *tar* szó bizonytalan, talán ótörök eredetű jövevényszó a nyelvünkben még a honfoglalás előtti időből (TESz 3, 854). A természete-

tesen jóval 1352 előtt létrejött község¹² mai határának 10. századi betelepültségéről a régészeti topográfia munkálatai adtak képet (MRT XIII/2, 37. község), s mivel e településnyomoknál pontosabban keltezhető temető a Temetői utcai síron és a homokbányában feltárt (vö. 8. jegyzet) temetőmaradványon kívül itt nincsen, ezek jelentősége a településnyomok korhatározásának alátámasztásában jelentkezik. A feldolgozott leletanyagból kitűnt, hogy e vidék magyar lakói közvetlenül vagy közvetve, de részesültek a kalandozások zsákmányából (Temető utcai sír), és résztvettek a nagyfejedelem hatalmának megerősítését célzó küzdelmekben is, amit új tárgytipusok — nyéltámaszos bárd, trapéz alakú kengyelek — fellépése jelzett a közeljövőben bemutatandó homokbányai temetőben.

Jegyzetek

1. A leírást Bakay Kornél 1962. okt. 11-én kelt adatári jelentését követve készítettem (MNM AD XIX. 426/1962). Ezúton is megköszönöm Bakay Kornél önzetlen szívességét, hogy a dokumentációt és a leletanyagot számomra feldolgozásra átengedte. A lelőhely a topográfiában a 37/7. számon szerepel (vö. MRT XIII/2).
2. Vörös István meghatározását ezúton is megköszönöm.
3. Nagy valószínűséggel a bodrogvécsi (Somotor-Več, okr. Trebišov, CS), kisdobrai (Dobrá, okr. Trebišov, CS) vagy nagykövesdi (Vel'ký Kamenec, okr. Trebišov, CS) lelőhelyek valamelyikéről való, de dokumentáció híján azonosíthatatlan (RUTTKAY 1975, 204).
4. SZÓKE 1954, 126:51. jegyzetében utalt FETTICH 1943, 49:13. jegyzetére, amelyből kiderült, hogy leletünkről van szó: „1934-ben találtak szántás közben összetartozónak látszó sírleletet, melynek 20 darabját Czigány Béla helybeli tanító gyűjtötte össze és küldte be a Magyar Nemzeti Múzeumba. Lelt. szám: 8/1934.1—10.” A sírlelet jelentőségére László Gyula is felhívta a figyelmet (LÁSZLÓ 1943, 11:1/a. jegyzet).
5. A felsorolásban leltári számot nem kapott tárgyak Czigány Béla — 1954-ben a győrszigeti általános iskola igazgatója — birtokában voltak (SZÓKE 1954, 126). Az MNM-ban a NN 8/1934.10. számon egy tömör, vas csonka gúlacska, egy gyűrűs végű vastárgy töredéke. és egy összehajlított vaslemezke szerepel, ezeket, mint bizonytalan jellegű tárgyakat, a felsorolásba nem vettem bele.
6. Fettich Nándor valószínűleg téves információ alapján több, s nem is egykorú tárgyat közölt a feltételezett temetkezésből (FETTICH 1938, 508, 509:13.t. 1—7), de Újszászy Kálmánné múzeumigazgató szíves tájékoztatása szerint, a tárgyak vegyes származása a leltárkönyvből kiderül. A szerencsi Vitányi Bertalantól a gyűjteménybe juttatott „Szerencs” (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) lelőhelyű, a leltárkönyvben 12. századnak korhatározott kengyelpár és zabla mellett, ugyaninnét való a 6. századból eredeztetett granulációs díszítésű bronzveret (lt. sz.: B.1907.1. — *ibid.* 13.t.4), míg a bronzkori csat Bereckiből (lt. sz.: B.1904.5. — *ibid.* 13.t.5), s a karperec Erdőhorvátiból (lt. sz.: B.1887.8. — *ibid.* 13.t.6), végezetül a népvándorlás-, ill. középkori

vascsat Karcsáról (lt. sz.: B.1923.9. — *ibid.* 13.t.7) került a múzeumba. Újszászy Kálmánné szíves tájékoztatását és Sípos István felvételeit ezúton is megköszönöm.

7. MESTERHÁZY 1981, 211—213. nyomán:
 - 1—2. Ágcsernyő (Čierna nad Tisou, okr. Trebišov, CS)-Nagyrétidomb: egy 10. századi temető feldúlt sírjaiból megmaradt 2 db kengyel (RUTTKAY 1975, 136). Kassa (Košice) Východoslovenské múzeum.
 - 3—4. Ártánd-Nagyfarkasdomb (Hajdú-Bihar m.) 207. sír: köznépi temetőbe temetett előkelő nő mellékletei: 2 varkocskarika, fülbevaló gömbdisze, ezüstözött bronz, rozettás lószerszámveret-készlet, kengyelpár (MESTERHÁZY 1980, 99; MESTERHÁZY 1981, 211, 221). Debrecen Déri Múzeum.
 - 5—7. Bodrogvécs (Somotor-Več, okr. Trebišov, CS): 3 szórvány példány (SZENDREI 1898, 10:1.á.6; DÓKUS 1900, 40:1.á.1,3; RUTTKAY 1975, 178, 197:24. á.20—21). A Dókus-féle példány megmaradt: Kassa (Košice) Východoslovenské múzeum.
 8. Esztergom (Komárom m.): ismeretlen körülmények között előkerült kengyel (MRT 5, 40.t.16). Esztergom Balassa Múzeum lt. sz.: 56.746.1.
 9. Génye (Geňa, ma: Levice, CS): szórványlelet (RUTTKAY 1975, 156.). Léva (Levice), Tekovské múzeum.
 10. Ismeretlen lelőhely. MNM KO lt. sz.: NN 37/1952.6.
 11. Kisdobra (Dobrá, okr. Trebišov, CS)-Ligahomok: szórvány (DÓKUS 1900, 59:2.á.1; RUTTKAY 1975, 139, 197:24.á.7.). Kassa (Košice) Východoslovenské múzeum.
 12. Sárospatak-Baksahomok (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) 9. sír: mellékletben gazdag temetőrészlet feldúlt temetkezéséből megmaradt zabla és kengyel. MNM KO lt. sz.: 62.60.2.
 13. Szered (Sereď, okr. Galanta, CS)-Mácsai dombok, I. temető: 1953-ban megsemmisített sírok mellékleteiből megmaradt kengyel (TOČÍK 1968, 48, 39.t.11). Nyitra (Nitra) Szlovák TA RI.
 - 14—15. Szered-Mácsai dombok, II. temető 2./55. sír: köznépi temetőben nyugvó előkelőbb nő mellékletei: aranyozott ezüst varkocskarika, hattagú

gyöngysor, bronz lemezkarperec, 4 bronz fülesgomb, 3 háromszög alakú, bronz lábbeliveret (?), vastöre-dekek (tegez voltukat Mesterházy Károly zárta ki), oldalpálcás zabla, hevedercsat, kengyel (TOCÍK 1968, 52—53, 46.t.13—14).

Nyitra (Nitra) Szlovák TA RI.

16. Tiszasüly-Éhhalom (Szolnok m.) A. sír: feldúlt temetkezés közöletlen leletei között megmaradt kengyel.

Szolnok Damjanich J. Múzeum lt. sz.: 71.8.2.

Mesterházy Károly gyűjtését az alábbi adatokkal bővíthetem, (közülük az elsőre Bóna István szívességére hívta fel a figyelmemet):

17—19. Krajnikfalva (Josani, jud. Bihor, R): „4 db kengyel, köztük 3 egyenestalpú, normann típusú, ezüstberakással ... Erdélyi István adata.” (FEHÉR—ÉRY—KRALOVÁNSZKY 1962, 45:517. sz.). Erdélyi István szíves közlése szerint valószínűleg a száraz síkjában lévő téglalap alakú fülű példányokról van szó.

Nagyvárad (Oradea) Múzeum.

20—21. Keszegfalva (Kameničná, okr. Komárno, CS)

1. sír: feldúlt lowassírból megmaradt kengyel. Téglalap alakú fülük a száraz síkjában. Száraik és talpalójuk különböző mértékben meggyűrt, az egyiken bronzdíszítés maradványai. M: kb. 19 cm (TRUGLY 1984, 216—217, 313: 103.á.1—2).

Komáromi (Komárno) Múzeum.

8. Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet (Adatok a nyéltamaszos bal-ták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez). ComArchHung (1986).

9. Közvetlenül a nyugati kalandozásokkal összekapcsolható korabeli érméket csak a két szeredi temetőben találtak. Az I. temető 1./53. gyermeksírijában Provence-i Hugo itáliai király (926—931) átfúrt milanói denára, az 1955. évi szórványleletek között további 6 átfúrt, milanói denára, később megszerzett ismeretlen előkerülési évű szórványleletek között pedig 8 további érme került elő, és pedig Kegyes Lajos császár (814—840) Treves-i, Kopasz Károly francia király (840—875) Therouanne-i egy-egy átfúrt denára, valamint I. Berengar itáliai király (888—915) ép milanói denára, I. Eduard angol király (901—924) átfúrt wessexi denára, Provence-i Hugo átfúrt milanói denára, II. Lotár itáliai király (945—950) egy-egy veronai és pavai átfúrt denára, végezetül egy 9—10. századi átfúrt francia érme. A II. temető 8./55. gyermeksírijában I. Berengar király átfúrt milanói denárát, és I. Henrik német király (919—936) átfúrt strassbourgi denárát lelték. A 12./55. fegyvertelen férfi temetkezéséből Provence-i Hugo átfúrt milanói denára látott napvilágot. (TOCÍK 1968, 42, 48, 55—56; az Eva Kolníková segítségével helyesbített adatok: KOVÁCS 1983, CXIV.a—c, CXV.a—b).

Lehetséges, hogy az arab kereskedőket a kalandozások során szerzett rabszolgák és fényűzési tárgyak piaca vonzotta a Kárpát-medencébe (BARTHA 1968, 157), vagyis talán a dirhemes sírok is utalnak — hacsak áttételesen is — a közösség egyes tagjainak nyugati portyáira. A szóbanforgó kengyeles temetkezések temetőiben meglepően sok dirhemes sirt tártak fel:

Bodrogvécse Ahmad ibn Iszmáil számánida emír (907—913) 911/912. évi veretű átfúrt dirheme került elő. Egy lovas sír harciosa szabályjának hüvelyét dirhemekből kalapált ezüstlemezek díszítették. Egy tarsolylemezes, szablamarkolatú kardos sírban meghatározatlanul elveszett dirhemre letek. Az egyik ismeretlen lelőhelyű (5) kengyel feltehetőleg azon három temető valamelyikéből való, amelyek közül kettőben — Bodrogvécs, Kisdobra — több dirhemet találtak. Kisdobra-Ligahomok 2. lovas sírijában, talán egy nő temetkezésében 9 átfúrt dirhemre letek, amelyek legkésőbbijét Naszr ibn Ahmad számánida emír (913—943) bocsátotta ki. A Sárospatak-Baksahomok lelőhelyű temetőrészlet 3 sírijában is volt dirhem. Az 1. szablys sírban 10 átfúrt darabot letek, a legkésőbbit Naszr ibn Ahmad a 918/919-es évben verette. A 2. fegyveres férfisírból 5 átfúrt és egy gyűrű alakban kivágott példány került elő, a legkésőbbi ugyancsak Naszr ibn Ahmad 918/919. évi dirheme volt. A 4. fegyveres férfisír 2 átfúrt dirheme közül a későbbit Naszr ibn Ahmad a 916/917-es évben bocsátotta ki. Tiszasüly-Éhhalmon 1980-ban újabb sírokat bolygattak meg, a szablys férfi mellől Ahmad ibn Iszmáil számánida emír (907—913) verette, átfúrt dirhem került elő (KOVÁCS 1983, XV.a—c, LIV, XCVII.a—c, CXXXIV).

László Gyula korábban feltételezte, hogy a koroncói normann készítményű tárgyak — a rácdombi kengyel (13), valamint a bábótai vörösrézlemezzel bevont, poncolt díszű, öntött bronzgombokban végződő oldalpálcás zabla — a déloroszországi magyar—normann kapcsolatok eredményeképpen kerültek hozzánk (LÁSZLÓ 1943, 11:1/a. jegyzet, 17—21). E feltevésnek a kengyelre vonatkozó felét kétségre kell vonnunk.

Uzsoki András véleménye szerint, a tárgyalt háromszögletű kengyelek a Baltikum és Lengyelország területéről kerültek hozzánk, valamikor a 10. század 2. felében. Ezt igazolja a Kárpát-medencei elterjedésük, amelynek alapján úgy tűnik, hogy ilyen kengyelek részben a Kárpátok északnyugati hágóin át, majd a Vág és a Nyitra folyók mentén, részben az északkeleti hágókon át és a Tisza mentén kerültek hozzánk. E helyektől délre a Kárpát-medence nagyobbik felében ez a kengyelforma nem honos.” (UZSOKI 1962, 16). Bizonyító anyagot nem közölt, s az újabb vizsgálatok (MESTERHÁZY 1981, 221) az északi hatást másodlagosnak értékelték a nyugat-európai mögött!

10. Pécel 1352. évi határjárásában szomszédos faluként említik Tharcha-t (BAKÁCS 1982, 662. regeszta vö. BARTFAI SZABÓ 1938, 192; KISS 1978, 452—453).

11. KISS 1978, 205. Más vélemény szerint, férfineveink között gyakoriak a haj és bőrszínre vonatkozó elnevezések, s a *tarcsa* a „kopasz” jelentésű *tar* szavunk kicsinyítő formája, azaz „kopaszka” (KÁLMÁN 1967, 42, 172).

12. A község határában magyar, német és friesachi denárokból álló, 4704 érmét tartalmazó 13. századi kincslelet került elő: HUSZÁR 1941, 90; GEDAI 1969, 114, 123—124, 129. Az adatot Torma István szívességének köszönhetem.

IRODALOM

- AD
ARBMAN 1940, 1943
ARNE 1934
BAKÁCS 1982
BARTHA 1968
BÁLINT 1976
BÁRTFAI SZABÓ 1938
DIENES 1972
DÓKUS 1900
F
FEHÉR—ÉRY—
KRALOVÁNSZKY 1962
FETTICH 1938
FETTICH 1943
GEDAI 1969
GIESLER 1981
HAMPEL 1905
HUSZÁR 1941
JONSSON 1954
KÁLMÁN 1967
KISS 1978
KOŠNAR 1982
KOVÁCS 1983
KÓHEGYI 1980
LÁSZLÓ 1943
LINDENSCHMIT 1900
MESTERHÁZY 1980
MESTERHÁZY 1981
MNM KO
MRT 5
- Adattár
H. ARBMAN, *Birka. I. Die Gräber*. Taf.: Uppsala 1940, Text: Uppsala 1943.
T. J. ARNE, *Das Bootgräberfeld von Tuna in Alsike, Uppland*. Stockholm 1934.
I. BAKÁCS, *Iratok Pest megye történetéhez*. Oklevélregeszták 1002—1437. Pest megye múltjából 5 (1982) Budapest.
A. BARTHA, *A IX—X. századi magyar társadalom*. Budapest 1968.
CS. BÁLINT, *A magyarság és az ún. bjelo brdói kultúra*. *Cumania* 4 (1976) 225—254.
I. BÁRTFAI SZABÓ, *Pest megye történetének okleveles emlékei 1002—1599-ig*. Budapest 1938.
I. DIENES, *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
GY. DÓKUS, *Árpád-kori sírleletek Zemplén vármegyében*. *ArchÉrt* 20 (1900) 39—61.
Fegyvertár
G. FEHÉR—K. ÉRY—A. KRALOVÁNSZKY, *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. *RégTan* 2 (1962).
N. FETTICH, *A prágai Szent-István-kard régészeti megvilágításban*. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Szerk.: J. Serédi. Budapest 1938. III. 473—516.
N. FETTICH, *Győr a népvándorláskorban*. In: *Győr története a tizenharmadik század közepéig*. Régészeti emlékek. Szerk.: E. Lovas. Győr 1943. 1—57.
I. GEDAI, *Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11—13. Jahrhundert*. *ActaArchHung* 21 (1969) 105—148.
J. GIESLER, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur*. *PZ* 58:1 (1981).
J. HAMPEL, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I—III. Braunschweig 1905.
L. HUSZÁR, *Éremleletek, amelyek az Országos Magyar Történeli Múzeum Éremtárában kerültek feldolgozás alá*. *NK* 40 (1941) 90.
A-B. JONSSON, *Några forntida uppländska stigbygelyper*. *Fornvännen* 49 (1954) 234—240.
B. KÁLMÁN, *A nevek világa*. Budapest 1967.
L. KISS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest 1978.
L. KOŠNAR, *Raně středověké trmeny ze Zbečna a Kolína*. *Praehistorica* 10 (1982) 53—72.
L. KOVÁCS, *Die Münzen der ungarischen Landnahmezeit*. *Archäologische Studien über die arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen des Karpatenbeckens im 10. Jh.* *Fontes ArchHung* 19 (előkészületben).
M. KÓHEGYI, *Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Madaras (Komitat Bács-Kiskun)*. *ActaArchHung* 32 (1980) 205—239.
GY. LÁSZLÓ, *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. *ArchHung* 27 (1943).
L. LINDENSCHMIT, *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*. 4, Mainz 1900.
K. MESTERHÁZY, *Nemzeti szervezete és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyaroknál*. Budapest 1980.
K. MESTERHÁZY, *Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál*. *FolArch* 32 (1981) 211—222.
A Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztálya
I. HORVÁTH—M. H. KELEMEN—I. TORMA, *Komárom megye régészeti topográfiája*. *Esztergom és a dorogi járás*. MRT 5 (1979) Budapest.

- MRT XIII/2 K. KÖVÁRI—J. KVASSAY—ZS. MIKLÓS—I. TORMA, *Pest megye régészeti topográfiája. XIII/2: Az aszódi, gödöllői, szobi és váci járás régészeti topográfiája*. Kézirat.
- MÜHLEN 1975 B. MÜHLEN, *Die Kultur der Wikinger in Ostpreussen*. Bonner Hefte zur Vorgeschichte 9 (1975).
- MÜLLER-WILLE 1976 M. MÜLLER-WILLE, *Das wikingerzeitliche Gräberfeld von Thunby-Bienebek. I. Offa Bücher 26* (1976) Neumünster.
- NAGY 1896 G. NAGY, *Hadtörténelmi melékek az ezredéves kiállításán*. ArchÉrt 16 (1896) 344—365.
- NEVIZÁNSKY 1978 G. NEVIZÁNSKY, *Staromaďarské jazdecké hroby v Hostiach, okr. Galanta*. AR 30 (1978) 386—392.
- NN A Népvándorlás kori gyűjtemény naplója
- REMPEL 1964 H. REMPEL, *Frühe Steigbügel aus Mitteleuropa*. In: *Varia archaeologica Wilhelm Unverzagt zum 70. Geburtstag dargebracht*. Szerk.; P. Grimm. Berlin 1964.
- RUTTKAY 1975, 1976 A. RUTTKAY, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*. I: SA 23 (1975) 119—216; II: SA 24 (1976) 245—395.
- SEABY—WOODFIELD 1980 W. SEABY—P. WOODFIELD, *Viking Stirrups from England and their Background*. MedArch 24 (1980) 87—122.
- STEIN 1967 F. STEIN, *Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland*. GermDenkVölkerwand A: 9 (1967).
- SZENDREI 1898 J. SZENDREI, *A bodrogvécsi honfoglaláskori lelet*. ArchÉrt 18 (1898) 7—14.
- SZÓKE (1954) B. SZÓKE, *Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez*. ArchÉrt 81 (1954) 119—136.
- SZÓKE (1962) B. SZÓKE, *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. RégTan 1 (1962) Budapest.
- TESz *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk.: L. Benkő. 3 (Ö—Zs) Budapest 1976.
- TOČÍK 1968 A. TOČÍK, *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. ArchSlov-Catalogi 3 (1968) Bratislava.
- TOMIČIĆ 1984 Z. TOMIČIĆ, *Prilog istraživanju karolinškog oružja u Međimurju i varaždinskoj regiji*. SHP 14 (1984) 209—228.
- TRUGLY 1984 A. TRUGLY, *Staromaďarské jazdecké hroby v Dolnom Petre a Kameničnej-Balvanoch*. AVANS 1984, 216—217, 313.
- UZSOKI 1962 A. UZSOKI, *Honfoglaláskori magyar lovassír Ötvenyben*. Arrabona 4 (1962) 9—24.
- VIGNATIOVÁ 1980 J. VIGNATIOVÁ, *Součásti jezdecké výstroje z nálezů na Pohansku u Břeclavi*. Sbbu E 25 (1980) 161—195.

LANDNAHMEZEITLICHE GRÄBER IN NAGYTARCSA I: TEMETŐ-GASSE NR. 5.
(BEITRÄGE ZUR WERTUNG DER STEIGBÜGEL MIT KNOPFFÖRMIGEM HALS)

Auszug

1962 stieß man in Nagytarcsa, im Garten des Hauses unter Temető-Gasse Nr. 5. bei der Sandgewinnung auf ein Skelett mit Beigaben, das K. Bakay authentifizierte, sodann zur Veröffentlichung dem Verfasser überließ.¹⁻² Unter den Begleitfunden des Frauengrabes was das Steigbügelpaar von verschiedener Form und mit knopfförmigem Hals der auffallendste Fund. Unser 13 Exemplare enthaltender Katalog³⁻⁶ unterscheidet 4 Typen, die

durch den knopfförmigen Hals bzw. die auf die Fläche der Stangen senkrechte Öse miteinander verbunden (1.: 3—4, 6, 11; 2: 1—2, 7, 9, 12—13; 3: 8, 10; 4: 5) und die alle in der Nachlassenschaft der landnehmenden Ungarn fremd und sehr selten sind. Sie alle stammen — auch die mit 1. übereinstimmende Form zeigenden, jedoch knopfflosen Exemplare mit inbegriffen, die unlängst K. Mesterházy erörtert hat⁷ — von den bereits im 8. Jh. aus-

gestalteten Steigbügel von sog. Immenstedt-Typ ab. Diese Steigbügel konnten unsere Vorfahren nicht aus dem Osten mit sich gebracht haben, da sie dort unbekannt sind und solche wurden entweder anlässlich ihrer Streifzüge gebeutet — an ihren mehreren Fundorten sind auch westeuropäische und arabische Münzen aus derselben Zeit zum Vorschein gekommen⁹ oder auch diese haben sich erst im letzten Drittel des 10. Jhs im Karpatenbecken, zur Zeit der partiellen Umgestaltung der ungarischen Bewaffnung verbreitet. Gegen diese letztere Annahme scheint der Umstand zu sprechen, daß uns — mit sechs Grabkomplexen rechnend — Daten nur von je einem Waffen enthaltenden (aus 1—4. Steigbügel, zwei mit Pfeilspitzen) bzw. waffenlosen Männergrab (11) und von 4 Frauenbestattungen (8, 9—10 und Anm. 7.: 3—4, 14—15) zur Verfügung stehen. All diese Gräber können

bis Ende des zweiten Drittels des 10. Jhs datiert werden und auch aus derselben Zeit kann die Bestattung von Nagytarcsa-Temető-Gasse stammen.

Obwohl die erste Erwähnung der Gemeinde Tarcsa nur aus 1352 auf uns geblieben ist,^{10—12} zeigen die in ihrer heutigen Gemarkung erschlossenen zwei Gräberfeldabschnitte (vgl. noch Nagytarcsa-Sandgrube⁸) die ungarische Bevölkerung dieser Gegend im 10. Jh. an. Sie dürften indirekt oder direkt aus der Beute der Streifzüge ihren Anteil erhalten haben (Grab in der Temető-Gasse), sodann nahmen sie auch in den für die Befestigung der Macht des ungarischen Großfürsten gefochtenen Kämpfen teil, worauf die neuen Gegenstandstypen — Axt mit Schaftlochklappen, trapezförmige Steigbügel — des in der nahen Zukunft zur Schau kommenden Gräberfeldes in der Sandgrube hinweisen.

L. Kovács
MTA Régészeti Intézete
H—1014 Budapest
Űri utca 49.

